ШАРАПАНІВСЬКА Руслана Василівна
здобувач вищої освіти
інституту права та безпеки
Одеський державний університет
внутрішніх справ,
м. Одеса
Науковий керівник:
КОВБАН Андрій Володимирович
Кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,
Одеський державний університет
внутрішніх справ,
м. Одеса

ПРИМУСОВЕ ВИЛУЧЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК ДЛЯ СУСПІЛЬНИХ ПОТРЕБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ

Актуальність дослідження правового режиму примусового відчуження та вилучення земельних ділянок зумовлена безпрецедентними викликами, з якими зіткнулася національна правова система України після 24 лютого 2022 року. В умовах повномасштабної агресії земельна ділянка перестає бути лише об’єктом цивільних прав чи засобом виробництва; вона стає стратегічним простором для забезпечення обороноздатності. Проте реалізація державної потреби у землі часто вступає у гострий конфлікт із конституційними гарантіями права власності. Це вимагає від юридичної науки чітких відповідей на питання: де проходить межа між державною необхідністю та свавіллям, і як забезпечити справедливий баланс інтересів у цей надзвичайний період.

Теоретичне підґрунтя цієї проблеми закладено у працях відомих українських вчених-земельників. Зокрема, В. В. Носік слушно зауважує, що право власності на землю має соціальну функцію, яка в особливі періоди дозволяє державі обмежувати права приватних осіб задля виживання нації. А. М. Мірошниченко у своїх дослідженнях критично підходить до процедурних аспектів, вказуючи на те, що механізм оцінки майна при вилученні часто є недосконалим і не враховує потенційну вартість втраченої вигоди власника. Т. Є. Харитонова акцентує увагу на розмитості поняття «суспільна потреба», що в умовах воєнного стану може трактуватися надто широко. Р. І. Марусенко підкреслює, що правовий режим воєнного стану хоч і передбачає спрощення процедур, проте не звільняє державу від обов’язку дотримуватися принципу законності та пропорційності втручання.

Аналізуючи сучасний стан законодавства, слід зазначити, що основний тягар регулювання лягає на Земельний кодекс України та Закон «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану». Ключова відмінність воєнного часу полягає у заміні тривалих судових процедур на оперативні рішення військового командування. Це виправдано

з точки зору швидкості побудови фортифікацій чи логістичних шляхів, проте створює ризики для правової визначеності. Особливо гостро стоїть питання розмежування «вилучення» (безоплатного відібрання майна державної власності) та «відчуження» (примусового відібрання приватної чи комунальної власності з подальшою компенсацією).

На мою думку, ключова проблема сьогодні полягає не лише у самому факті вилучення землі, а у відсутності прозорого механізму подальшої реституції або адекватної заміни ділянки. Я вважаю, що для покращення поточної ситуації держава повинна запровадити систему «Земельного капіталу» або «Резервного земельного фонду». Суть моєї пропозиції полягає в тому, що власник, чия ділянка була вилучена для оборонних потреб (наприклад, під мінні поля чи окопи), повинен мати законодавчо закріплене право на автоматичне отримання рівноцінної ділянки з державних чи комунальних резервів у безпечних регіонах, не чекаючи завершення війни та складних оціночних експертиз.

Крім того, я вважаю за необхідне деталізувати у законодавстві поняття «суспільної потреби» саме для воєнного стану. Необхідно чітко розмежувати потреби безпосередньої оборони (будівництво дотів, бліндажів) від потреб економічного відновлення. Для першого випадку процедура має залишатися максимально швидкою, а для другого – включати обов'язкові громадські слухання або розширений судовий контроль, навіть під час війни. Це дозволить уникнути зловживань, коли під приводом «суспільної необхідності» може відбуватися перерозподіл цінних земель у комерційних інтересах.

Важливим кроком до вдосконалення системи я вбачаю також цифровізацію процесу фіксації стану ділянки на момент вилучення. Вважаю за доцільне зобов'язати органи, що приймають рішення про відчуження, створювати цифровий «паспорт пошкоджень» із використанням супутникових знімків та занесенням даних до Державного земельного кадастру в автоматичному режимі. Це зніме навантаження з власника щодо доведення збитків у майбутньому.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що примусове вилучення землі в умовах війни є необхідним злом, проте воно не повинно ставати безповоротною втратою для громадянина. Держава має перейти від моделі «відібрання та виплати грошей» (які часто знецінюються) до моделі «гарантованого заміщення ресурсу». Лише такий підхід забезпечить стійкість інституту власності та збереже довіру між суспільством і владою у цей складний історичний період. Тільки через поєднання жорстких оборонних потреб та справедливих компенсаційних механізмів ми зможемо побудувати правову систему, яка витримає випробування війною.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовт. 2001 р. № 2768-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3-4. Ст. 27. (з наступними змінами та доповненнями).

2. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режими воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17 трав. 2012 р. № 4765-VI. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua.

3. Мірошниченко А. М. Земельне право України : підручник. Київ : Алерта, 2023. 544 с.

4. Носік В. В. Право власності на землю Українського народу : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 544 с.

5. Харитонова Т. Є. Теоретичні проблеми правового регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану. Часопис цивілістики. 2022. Вип. 45. С. 32–38.

6. Марусенко Р. І. Обмеження речових прав на земельну ділянку в інтересах суспільства. Право України. 2023. № 4. С. 89–102.

7. Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності: Закон України від 17 листоп. 2009 р. № 1559-VI. Офіційний вісник України. 2009. № 95. Ст. 3257.

8. Кулинич П. Ф. Проблеми реформування земельного права України : монографія. Київ : Юридична думка, 2021. 320 с.

ШАРАФУНДІНОВА Тамара Сергіївна,
здобувач вищої освіти навчально-наукового
інститут поліцейської діяльності
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ
Науковий керівник:
МИРОНЕНКО Валентина Петрівна,
кандидат юридичних наук, професор
доцент кафедри цивільного права та процесу
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ

ДЕРЖАВНА СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА ОСОБАМ, ЯКІ МАЮТЬ ПРАВОВИЙ СТАТУС ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ

Внутрішньо переміщені особи в Україні є однією з найбільш вразливих категорій населення, які потребують системного та комплексного соціального захисту з боку держави. Збройна агресія російської федерації кардинально змінила соціально-демографічну карту нашої держави, створивши суттєві виклики для національної системи соціального забезпечення. Хоча проблема вимушеного внутрішнього переселення виникла ще у 2014 році, саме після 24 лютого 2022 року вона набула безпрецедентних масштабів. Мільйони українців були змушені рятувати власні життя, залишаючи домівки та майно, що призвело до глибокої соціально-економічної кризи [5, с. 1]. Динаміка внутрішнього переміщення свідчить про те, що якщо у період 2014–2022 років в Україні діяли порівняно стабільні й адаптовані правила обліку, то після 2022 року навантаження на органи соціального захисту зросло в рази, вимагаючи постійного реформування нормативної бази [3, с. 12]. За даними Інформаційно-обчислювального центру Мінсоцполітики, станом на квітень 2025 року кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб становить близько 4,6 млн осіб [4, с. 3]. У цих реаліях державна допомога стала не